

NÅR MAN MANGLER FØ STEHÅNDSKJENNSKAP
En studie i modalitet

Av Kirsti Mac Donald

Har I hørt det, har I hørt det! der er en høne, som har plukket alle fjerene af sig for hanens skyld! Hun fryser ihjel om hun ikke er det, uuh!
- Hvor? Hvor? kurrede duerne. - I genboens gård! Jeg har så godt som selv set det! Det er næsten en upassende historie at fortælle, men det er ganske vist!
- Tror, tror hvert evige ord! sagde duerne og kurrede ned til deres høsegård: Der er en høne, ja, der er somme, der siger at det er to, som har plukket alle fjerene af sig for ikke at se ud som de andre, og således vække hanens opmærksomhed. Det er et voveligt spil, man kan forkjole sig og dø af feber, og de er døde begge to! (Fra: Det er ganske vist, H.C. Andersen)

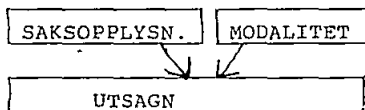
INNLEDNING

Modalitet har ikke noen fremtredende plass i norske grammatikker. Grammatiske fremstillinger er gjerne bygd opp omkring formelle kategorier, og verbalkategorien MODUS er lite sentral i norsk syntaks. De uttrykksmåtene vi i stedet bruker for å uttrykke modalitet, går på tvers av vanlige ordklasseinndelinger, og de er lite systematisert. Dette gjør at det er vanskelig for utlendinger å få tak på det norske systemet for modalitet, og det er vanskelig å gi retningslinjer som hjelper dem til å forstå og kunne bruke aktuelle former for å uttrykke visse betydningskategorier.

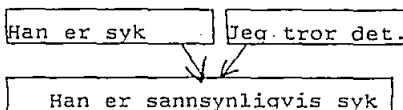
Nå er ikke modalitet noe helt klart avgrenset begrep, men for mitt formål er definisjonen hos Abelin (Abelin et al. 1981) anvendelig: Modalitet er "talarens (subjektiva) uttrykk för sin inställning till utsagan og till mottagaren."

Emnet som jeg skal ta opp i denne artikkelen, ligger innenfor den første delen av definisjonen. Taleren uttaler seg om et saksforhold, samtidig som han gir uttrykk for sin egen innstilling til dette. Utsagnet fra taleren inneholder dermed to former for informasjon: en saksopplysning og et signal om hvordan taleren forholder seg til den.

Dette kan illustreres slik:

Eks:

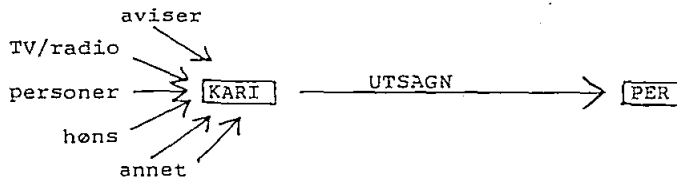

Det er mange måter en taler kan forholde seg til sine uttalen-
elser på. Her skal jeg ta for meg det forholdet at taleren
mangler førstehåndskjennskap til det han skal tale om.

Noen fullstendig kartlegging av alle uttrykksmuligheter og
alle mulige nyanseforskjeller pretenderer jeg ikke å gi.
Målet for artikkelen er å komme fram til en oversikt som
inneholder de vanligste uttrykksmåtene vi kan anvende, når
vi ikke sitter inne med førstehåndsopplysninger om det saks-
forholdet vi uttaler oss om, og derfor vil uttale oss med et
visst forbehold.

Situasjonen er altså at en person har informasjon om et saks-
forhold som han ikke selv har kontrollert. Informasjonen kan
komme fra en annen person eller f.eks. fra massemedia. Det kan
også være at man mottar andre typer inntrykk som man tolker
på bestemte måter. Dersom man ser lys og hører musikk fra et
hus, kan man trekke den slutning at det er noen hjemme, før man
selv har sett noen.

Den slutning man trekker, og den informasjon man får fra
andre, kan man så i neste omgang bringe videre til en
ny person. Vi kan illustrere forholdet slik:

Som vi så i sitatet om fjæren som ble til fem høns, er det
mange måter å formidle informasjon på, og disse kan i og for
seg fungere utmerket i sin sammenheng. Men selv om man har de

beste hensikter og bare ønsker å bringe korrekt informasjon, er det ikke noe krav på norsk (som f.eks. på tyrkisk) at man skal markere at man kommer med annenhåndsinformasjon. Dersom noen forteller Kari at Ola er syk, og hun regner med at den som forteller det, er pålitelig, kan hun selv gi samme opplysningen videre som et faktum. Dersom hun ser Ols bil utenfor leiligheten hans, og hun vet at han nødvendig beveger seg til fots, kan hun si til Per: Ola er hjemme.

Men hvis Kari ikke stoler helt på at kilden eller kjeden av kilder fram til henne er helt etterrettelig, eller hvis hun ikke er sikker på om hun kan trekke noen slutning av det hun observerer, kan hun velge å uttrykke seg med et visst forbehold når det gjelder det faktiske innholdet.

Når man skal gi uttrykk for subjektive holdninger til det man sier, er virkemidler som glimt i øyet, dult i sida o.l. viktige signaler for hvordan man forholder seg. Enda større rolle spiller trykk og tonefall i det man sier. Det siste skal jeg så vidt komme inn på, men stort sett skal jeg begrense meg til å behandle rent språklige uttrykksmidler. Det er klart at man har ord som rent leksikalsk kan uttrykke de forbehold man måtte ønske. Kari kan likefrem fortelle Per:

Jeg leste i Arbeiderbladet at det blir nye forhandlinger.

Jeg regner med at Ola er syk.

Slike uttrykksmåter nevner jeg til en viss grad i det følgende for å kunne sammenlikne med andre typer. Men først og fremst skal jeg ta for meg modale verb og modale adverb,

De modale verbene er vanskelige å få tak på når man skal lære et fremmed språk. Mange som skal lære seg norsk, har i det hele tatt ikke denne kategorien i sitt eget språk. Og selv for dem som har den, er det langt fra alltid mulig å oversette direkte. Man behøver ikke gå lenger enn til dansk og svensk før det er forskjell i bruk av modale verb.

Modalverbenes funksjoner er mange. I den nye Bokmålsordboka står de verbene jeg skal ta for meg her (kunne, måtte, skulle), oppført med henholdsvis 11, 6 og 6 forskjellige betydninger. Og da er ikke engang den bruken som er aktuell her, skilt ut som egen gruppe.

De adverbiale uttrykkene er fordelt på to grupper i det følgende, nemlig: modaladverbialer og modalpartikler. De ordene som kalles partikler, er ubetonte småadverb som vel, nok, visst. Dersom de uttales med trykk, forandrer de betydning og plasseringsmuligheter. Karakteristisk for de ubetonte er at ikke kan stå i forfeltet. De kan heller ikke stå alene f.eks. som svar på spørsmål:

Er han blitt frisk igjen? *vel,*nok,* visst.

Det kan de mer selvstendige adverbene:

Er han blitt frisk igjen? neppe, sikkert.

I midtfeltet befinner de seg i samme posisjon:

Han er sikkert/nok/neppe/visst/vel frisk igjen.

En annen avgjørende forskjell på de to gruppene er at de adverbene som kalles modalpartikler, også kan modifisere setninger som allerede inneholder et adverb eller et adverbialt uttrykk fra den andre gruppa, mens disse utelukker hverandre:

Han er nok sikkert frisk igjen.

* Han er antakelig sikkert frisk igjen.

I det følgende skal vi se på hvordan Kari kan bruke disse forskjellige uttrykksmåtene når hun ønsker å fortelle til Per:

1. "Det jeg forteller deg, er referat av informasjon som jeg ikke selv har kontrollert."
(MARKERT ANNENHÅNDSREFERAT).

og:

2. "Det jeg forteller deg er en subjektiv vurdering av forhold som jeg ikke selv har kontrollert."
(EGNE SLUTNINGER).

Materialet er hentet fra aviser og tegneserier, særlig Donald Duck og Asterix. Setningene er til dels omformet.

MARKERT ANNENHÅNDSINFORMASJON

Når Kari ønsker å fortelle at de opplysningene hun gir til Per, er mottatt fra annet hold, har hun flere muligheter:

1. setninger

Hun kan fortelle det likefram i innledersetninger som:

Jeg har hørt at ...
Arbeiderbladet skriver at ...
Folk sier at
Det sies/hevdes/meldes at ...
osv.

Av disse kan den upersonlige passiven være vanskelig for utlendinger, men uttrykkene er for så vidt klare og entydige.

2. modalverb

Verbet skulle kan brukes til å uttrykke "formodning, mulighet", som det heter i Bokmålsordboka - eller "forlydende" som det heter i eldre grammatikker:

Frimerkesamling skal være verdens mest utbredte hobby.
Marcos skal være villig til å forlate landet.
Han skal være velstående.
Marcos skal ha kjøpt eiendommer gjennom stråmenn.
Ved denne anledningen skal han ha overlevert viktige papirer.
14-åringen skal ha kjøpt hasjen på Markens.

Infinitiven være og perfektum infinitiv med ha er absolutt de vanligste hovedverbene.

Denne uttrykksmåten er vanskelig for utlendinger. De har lett for å oppfatte skal + infinitiv som uttrykk for framtid, og i noen tilfeller kan en setning være tvetydig, f.eks:

Hun skal bo i Spania.

1. Hun har planlagt å bo i Spania.
2. Det fortelles at hun bor i Spania.

Hun skal ha tvillinger.

1. Hun venter å føde tvillinger.
2. Jeg har hørt at hun har tvillinger.

Tolkning 2 som er den aktuelle nå, dreier seg om nåtid.
Man beskriver situasjonen slik den etter noens sigende er i øyeblikket.

Men selv om muligheten for tvetydighet er til stede, er den mye mindre enn man skulle tro, selv i isolerte setninger. Det skyldes at være og også de andre verbene som kan brukes, relativt sjelden danner futurum ved hjelp av skal. En innfødt vil derfor ikke kunne oppfatte setninger som de følgende som uttrykk for framtid:

Han skal være rasende.
Hun skal ha mange penger.
De skal trives godt der.

I de to første setningene vil vi skifte hovedverb hvis vi snakker om framtid, og si:

Han blir/kommer til å bli rasende.
Hun kommer til å få/vil få mange penger.

Trives må danne futurum ved hjelp av kommer til å eller vil

De kommer til å trives godt der. (se Mac Donald 1983)

3. modaladverbialer

Vi har også adverb og adverbiale uttrykk som kan formidle omtrent det samme modale innholdet:

Ifølge Arbeiderbladet er underskuddet rekordstort.
Marcos eier etter sigende store eiendommer i USA.
Han har angivelig brukt amerikanske u-hjelpsmidler.

De kommer hjem snart, så vidt jeg har hørt.

Disse kan plasseres nokså fritt i en normalsetning.

4. modalpartikler

Visst og visstnok gir også den informasjonen at Kari har sine opplysninger fra ett eller annet hold:

Han heter W.H. og lever visstnok frendeles i Tyskland.
Han bor visstnok alene.
Hun har visst frasagt seg gjenvalg.
Det gikk visst bra med henne til eksamen.

Disse adverbene er vanskelige å oppfatte og å bruke riktig for utlendinger. De kan brukes med nokså varierende betydning avhengig av kontekst og tonefall - og avhengig av plassering i setningen.

Når disse adverbene står først i setningen og har trykk, har de en annen betydning enn når de står ubetont i midtfeltet:

Visst klarer du det! Visstnok er er hun flink, men...

Selv om denne bruken ikke er særlig frekvent, er det slike eksempler som har fått mest plass i mange ordbøker. Som eksempel kan jeg nevne at mindre og mellomstore norsk-engelske ordbøker av den typen utlendinger ofte bruker, bare har: viss - certain, sure og visstnok - no doubt.

En slik oversettelse gir feilaktig oppfatning av setningene med visst og visstnok på forrige side. Når disse adverbene er ubetonte og står i midtfeltet, har de ikke som funksjon å gi noen grad av sikkerhet. Betydningen av disse partiklene er omtrent: så vidt jeg har hørt og markerer nettopp at man bygger på kilder og ikke selv har førstehåndskjennskap til det faktiske innholdet.

Annehåndsreferat og egne meninger

De nevnte uttrykkene informerer så tydelig om at det man sier er et referat, at man selv kan gå i mot saksopplysningen:

Ifølge VG skal han ha trukket seg, men det er nok bare rykter.
Han skal være synsk - men jeg har mine tvil.
Han lider angivelig av et mageonde, men det er vel heller alderen.
Hun ønsker visst å trekke seg, men jeg vet ikke om det er sant.

Man vil ikke bruke visst og visstnok dersom man absolutt ikke tror noe på det man refererer.

Kombinasjoner

Ord og uttrykk innenfor de fire typene kombineres gjerne:

Han skal etter sigende flere ganger ha møtt X i Wien.
Det skal vistnok ha vært interne stridigheter.
Det sies at han skal ha godtatt forslaget.
Ifølge VG skal hun visst være tilbudt en rolle i en ny film.

Man uttrykker seg svært forsiktig og moderert når man bruker mer enn to modale elementer i samme setning, slik som i siste setning over. Men det kan være vanskelig å se forskjellen mellom:

Det sies at han har godtatt forslaget.
Han skal ha godtatt forslaget.
Det sies at han skal ha godtatt forslaget.

Funksjoner

De uttrykksmåtene som er behandlet, brukes som nevnt når man ikke føler seg helt sikker på de kildene man har, og vil unngå å gi feil opplysninger selv.

I tillegg kommer andre situasjoner der slike uttrykk er naturlige, - selv om man i og for seg er sikker på at den saklige informasjonen er korrekt. Karakteristisk for konstruksjonene er jo at man opplyser at man har andre kilder for det man forteller. På den måten kan man ikke bli holdt ansvarlig for det saklige innholdet.

Dersom Kari er journalist, vil hun ofte måtte bruke slike uttrykksmåter. Det er viktig å bringe nyhetene raskt, og det vil ikke alltid være mulig å sjekke opplysningene man har fått. Da er slike uttrykk gode å ty til.

Likedan er det mye avisene ikke kan omtale som fakta under rettsaker. Før dommen er falt, kan ikke Kari skrive: Han solgte 10 gram hasj i Tromsø ; men må uttrykke seg moderert, f.eks: Ifølge tiltalen skal han ha solgt 10 gram hasj i Tromsø.

Men slike uttrykksmåter kan også brukes i en annen type journalistikk. Nettopp ved at man henviser til andre kilder, kan man spre sladder som:

Bobbysocks skal ha tapt store penger.

NN skal være observert på flere av byens utesteder.

Ved den anledning var det angivelig flere som så at...

Ifølge venner av familien skal dette ha pågått en tid.

Han planlegger visstnok å gå til rettssak.

Og det er vel et faktum at den modale delen av utsagnet lett-est blir glemt, slik at man får samme effekt som i H.C. Andersens eventyr.

EGNE SLUTNINGER

Kari kan også ta opp den informasjonen hun får og de inntrykk hun mottar, til egen vurdering. Ut fra informasjonens og kildens art kan hun bestemme seg for om hun vil modifisere sitt eget utsagn på noen måte før hun kommer med det.

Hun kan velge å gi eksplisitt uttrykk for at det hun sier, bygger på egne vurderinger av saksforholdet og kilden, og hun kan gi uttrykk for hvor sannsynlig hun finner det saklige innholdet i utsagnet.

Hvis Kari uttaler: Han skal være velstående, forteller hun at hun har opplysningene fra andre. Sier hun derimot: Han må være velstående, har hun selv trukket en slutning ut fra det hun har hørt eller sett. Noen kan ha fortalt om pengeforbruket hans, eller hun kan f.eks. ha sett huset hans.

Til å formidle disse holdningene til Per har Kari samme type språklige uttrykk som da hun markerte at hun ga annenhåndsopplysninger: leksikalske uttrykk, modale verb og modale adverb.

1. setninger

Det kan ikke være tvil om at...
Jeg er sikker på at...
Alt tyder på at...
Jeg regner med/antar at...
Det er mulig at...
Det er utelukket at ...
osv.

2. modalverb

Måtte bruker Kari for å formidle at hennes utsagn bygger på logiske slutninger. Ut fra den tilgjengelige informasjonen har hun kommet til at noe forholder seg på en bestemt måte. Det kan skyldes at informasjonen overbeviser henne i og for seg, men det kan like gjerne være at hun ikke finner noen annen forklaring.

Denne vinen må være fra Italia. (f.eks. ut fra smaken)
Nistekurven må være full av godsaker. (kjenner tyngden)
Han må være amerikaner. (pga. aksenten)
Han må ha reist allerede. (huset er tomt)
Dette må bero på en misforståelse. (eneste rimelige forklaring)
Det må være noe mystisk med den styrken deres. (")
Han må ha spist noe han ikke ha tålt. (")

Det er viktig å kunne skille mellom denne bruken av må og den vanlige bruken der taleren pålegger noen å gjøre noe, eller der subjektet av andre grunner er nødt til å gjøre noe. Må i setninger som de over gjelder bare talerens subjektive oppfatning av et saksforhold. Vi kan sammenlikne setningene:

Du må være stille.
Du må være trøtt.

I den første setningen pålegger Kari Per å handle på en bestemt måte. Hun kunne uttrykke det samme med en imperativ: Vær stille! I den andre setningen forteller Kari at hun ut fra det hun ser, ut fra det hun har hørt at Per har gjort eller liknende, trekker den slutning at han er trøtt nå.

Også med perfektum infinitiv kan må brukes med forskjellig betydning. En setning som: Hun må ha gjort det før klokka 7 kan tolkes forskjellig, isolert sett. Verbalet kan uttrykke forframtid, og taleren eller en annen omstendighet pålegger subjektet å gjøre noe innen klokka 7. Men må kan også uttrykke talerens egen slutning om noe som har skjedd. (Jeg er sikker på at hun gjorde det før klokka sju.) Det er ingen tvang eller liknende på subjektet, men taleren er overbevist om at det nødvendigvis har skjedd før et bestemt tidspunkt.

Men selv om det hun observerer, har overbevist Kari om at noe må forholde seg på en bestemt måte, kan hun ta feil. Det kan være andre forklaringer på det hun har observert.

På den ene siden kan man dermed si at et utsagn med må kan være mindre overbevisende enn en umodifisert påstand, fordi det er markert som en subjektiv slutning.

På den annen side viser bruken av må at Kari trekker en logisk slutning, og det kan også virke mer overbevisende enn en ren påstand.

Ved å legge sterkt trykk på hjelpeverbet kan Kari få fram en enda sterkere overbevisning: Hun må være syk. Men paradoksalt nok kan sterkt trykk svekke inntrykk av sterk overbevisning, og setningen kan fremstå nærmest som et sterkt ønske hos Kari. Dersom man tolker setningen slik, kan den negeres: Hun må ikke være syk. Men det er umulig å negere setninger som inneholder den aktuelle modaliteten at Kari har trukket en logisk

slutning. (se: Engh 1975)

Dersom hun trekker den slutning at noe ikke kan forholde seg på en bestemt måte, bruker hun kan (se under).

Kunne kan brukes når Kari ser det som en mulighet at noe forholder seg på en bestemt måte:

Drapsmannen kan være en sinnsforvirret person.
Gjerningsmannen kan tilhøre en ekstrem politisk gruppe.
Liberia kan være villig til å ta imot Baby Doc.
Lock-outen kan ha ført til en svekkelse av N.A.F.
Han kan ha misforstått det hele.
Hva kan ha hendt med dem?

Det dreier seg altså ikke om subjektets evne eller mulighet til å gjøre noe, men om talerens syn på påstanden i setningen:
Det er mulig at drapsmannen er en sinnsforvirret person osv.

Kari synes ikke hun har grunnlag for å trekke noen sikker slutning og bruker derfor ikke må. En setning med kan holder åpent både for positive og negative muligheter. Derfor kan man også danne negative setninger:

Det lette slaget kan ikke ha forårsaket så mye skade.
Han kan ikke ha misforstått så totalt.

Vi ser at disse setningene tilsvarer de positive med må. Kari har trukket en logisk slutning ut fra det hun vet, eller fordi hun ikke kan se noen annen mulig forklaring.

Dersom Kari legger ekstra vekt på kan i en positiv setning, virker det som om hennes overbevisning er forholdsvis svak.

Han kan tilhøre en utenlandsk terroristgruppe.
Oljeprisene kan stige igjen, men vi må ta våre forholdsregler.

Svært ofte vil slike setninger følges av men, slik som i den siste setningen over.

Preteritum i hjelpeverbet kan brukes i samme betydning når bruk av preteritum skyldes syntaktiske forhold: Politimesteren uttalte at drapsmannen kunne være en sinnsforvirret person. Men når ikke tempusformen skyldes syntaktiske forhold, kan preteritumformen uttrykke større usikkerhet hos Kari:

Det kunne skyldes manglende oversikt.
Det kunne ha skjedd på den måten.

Utsagnene fremstår som mer hypotetiske, som en forsiktig antydning av en mulighet.

3. modaladverbialer

Det finnes også adverb og adverbiale uttrykk med funksjonen å gi uttrykk for talerens subjektive overbevisning. Noen adverbialer viser at taleren slutter seg logisk til saksforholdet:

Etter alt å dømme er dette en misforståelse.
Oppgaven var åpenbart for vanskelig.
Hun er tydeligvis hjemme.

Utsagnet kan også graderes etter hvor sannsynlig Kari gir uttrykk for at hun synes saksopplysningen i setningen er:

Hun er { sikkert
sannsynligvis
antakelig
kanskje
kanskje ikke
neppe
antakelig ikke
osv. } hjemme.

Det finnes flere enn de oppsatte adverbene som kan gå inn på skalaen - noen antakelig på samme nivå som de som allerede står der: formodentlig, trolig, muligens, knapt osv.

Av disse adverbene er det to som byr på litt spesielle vanskeligheter for utlendinger:

Kanskje kan føre til litt uvanlig ordstilling. Adverbet kan plasseres i forfeltet og forårsake inversjon som andre adverb:

Kanskje har han ikke forstått ordentlig.

Men fordi ordet også kan sees som en forkortet setning (Det kan skje at..), er det også mulig å la det følges av en bisetning:

Kanskje han ikke har forstått ordentlig.

Men manglende inversjon kan ikke forekomme i en hovedsetning:

*Kanskje han har ikke forstått ordentlig.

Sikkert som adverb i midtfeltet kan uttrykke nokså varierende sikkerhet. Men i vanlige norsk-engelske ordbøker finnes bare oversettelsen certain, sure som oversettelse til adjektivet sikker. Heller ikke Bokmålsordboka har adverbet som eget oppslagsord og har ingen forklaring som dekker denne bruken. Men i setninger som de følgende gir ikke adverbet samme valør som adjektivet:

Det går sikkert bra.
De kommer sikkert snart.
Du har sikkert rett.
Han har sikkert glømt alt sammen.

Setningene kan formidle at Kari anser det som relativt sannsynlig at saksopplysningen er riktig. Men bruken av sikkert kan også uttrykke at hun prøver å finne en forklaring, eller at hun prøver å overtale mottakeren. Setningene kan inneholde elementer av trøst, av beroligelse og liknende, og dermed kan man lett oppfatte setningene slik at Kari ikke nødvendigvis synes det er noen sannsynlig forklaring hun gir. Sterkt trykk på sikkert kan styrke denne tolkningen.

Dette at setninger med sikkert kan ha varierende betydning etter tonefall og kontekst, har sikkert felles med modalpartiklene. Og på samme måte som partiklene, kan sikkert ikke stå i forfeltet.

4. modalpartikler

Jeg vil ta for meg tre partikler i denne forbindelse: vel, nok og da. Ifølge ordbøkene svarer de på engelsk til hhv.: well, enough og then, men den betydningen gjelder bare de betonte adverbene. Når disse ordene står ubetont i midtfeltet, er betydningen eller funksjonen en annen. At disse trykklette adverbene jevnt over har fått så stemoderlig behandling i ordbøker, kan skyldes forskjellige forhold. For det første er de særlig frekvente i muntlig språk, mens ordbøker vel oftest bygger på innsamling av skriftlig materiale. Dessuten er betydningen nokså varierende og svarer ikke alltid til bestemte leksemer i andre språk. (se Aijmer 1979:9f)

Nok svarer ofte til tilstrekkelig (jfr. oversettelsen til engelsk over). Men adverbet uttales da med eget trykk og står i slutfeltet: Du har sagt nok. Adverbet står også attributivt til substantiv eller adjektiv: Vi har problemer nok fra før, Hun er stor nok. Normalt plasseres adverbet etter et adjektiv, mens det kan stå både foran og etter et substantiv. Når verbet er usammensatt, kan vi dermed få setninger som er tvetydige - isolert sett - i skriftlig språk:

Vi har nok penger.
De drikker nok øl.

Uttalt med eget trykk, hører nok til substantivet. Det kan vi se ved at det står i slutfeltet sammen med dette når vi har en setning med sammensatt verbal:

Vi har hatt nok penger.
De har drukket nok øl.

Dersom nok uttales ubetont, er det en modalpartikkel og følger det finitte verbalet:

Vi skal nok få penger.
De har nok drukket øl.

Nok modifierer hele setningen, og formidler at Kari mener at det er relativt sannsynlig at proposisjonen er riktig. Men i tillegg kan man også få inn elementer av oppmuntring eller resignasjon i uttalelsen. Dersom vi bytter ut nok med antakelig eller sannsynligvis, ville vi vel føle setningne som noenlunde synonyme. Men helt identiske ville de ikke være, og i noen setninger går utskiftingen dårligere enn i andre.

Det beror nok på en misforståelse.
Han tilhører nok en ekstrem gruppe.
Han har nok misforstått det hele.
Det er nok ingen som liker henne.
Det blir nok snart bedre.

For min språkfølelse gir nok et klarere uttrykk for at antakelsen er subjektiv, og nok kan romme mer følelse enn antakelig og sannsynligvis, som har en klarere avgrenset betydning.

Nok kan modifierere setninger som allerede inneholder antakelig eller sannsynligvis:

Det beror nok antakelig på en misforståelse.

Dessuten kan nok modifierere utsagn som allerede inneholder et modaladverbial:

Hun kan nok neppe ha forstått det.
Hun er nok muligens lei av alt sammen.

Her kan ikke nok erstattes av antakelig eller sannsynligvis.

Vel har heller ikke noe klart begrenset bruksområde, og også for dette ordet gjelder det at man må skille modalpartikkelen i midtfelt ut fra de andre variantene. Uttalt med trykk kan vel brukes som innledning til replikker eller svar:

Vel, hva er så din mening?
Vel, det er ikke godt å si.
Velvel, det var det!

Vel kan bety riktignok :

Vel er han gammel, men...

Det kan også bety godt, bra:

Det står vel til med alle.
Hun må tenke seg vel om.

Og det kan bety omtrent minst, litt mer enn:

Byen har vel 40 000 innbyggere.
Hun snakket i godt og vel to timer.

Forskjellen mellom trykklett og trykk tungt vel kan man se i:

Huset ligger vel en mil utenfor byen.
De tenker seg vel om.

Uttalt med trykk på vel svarer vel til minst og godt(se over).

Da står det i slutfeltet(jfr. Huset kan ligge vel en mil utenfor byen, De har tenkt seg vel om).

Uttalt ubetont står vel i midtfeltet og er modalpartikkel. Betydningen kan være omtrent antakelig, trolig. Utsagn med modalpartikkelen vel har ofte preg av å være et forslag fra talerens side. Setningen uttales gjerne med et spørrende tonefall og skrives med spørsmålstegn, selv om den ikke har spørresetningsstruktur:

Det er vel riktig?
Han har vel forstått alt sammen?
Han har vel ikke spist noe av denne soppen!
Dette er vel utgangen?
Filmen er vel ikke slutt!

Funksjonen til slike spørrende/appellerende utsagn kan være at Kari ber om bekreftelse (eller benektelse) fra Per, fordi hun selv ikke er sikker og regner med at han er bedre informert. Men spørsmålet kan også være av mer retorisk art og uttrykke håp om, eller frykt for, at de faktiske forhold vil vise at Kari har rett i sin antakelse,

Sammen med tonefallet kan vel også markere forskjellige følelser i tillegg til grad av sannsynlighet, f.eks. resignasjon: eller håp:

Det er vel riktig.
Han har vel glemt det.
Det er vel den styrkedrikken deres.

Ofte brukes vel selv om man ikke er det minste i tvil om at det saklige innholdet av utsagnet er korrekt:

Nå sa jeg vel egentlig ikke akkurat det.
Det er vel en liten feil i det du sier.
Det var vel ikke meningen at du skulle ta den.

Når hun modifierer utsagnet sitt på den måten, unngår Kari å komme med direkte påstander og si at den andre lyver f.eks.

Da har mange funksjoner i norsk: tids- og årsakskonjunksjon, tids- og årsaksadverb, samt setningsadverbial. Det siste, det trykklette setningsadverbialet i midtfeltet, kan ikke på samme måte som nok og vel plasseres på en sannsynlighetsskala. Når jeg likevel tar det med her, er det fordi det i materialet forholdsvis ofte opptrer sammen med de andre uttrykkene for grader av sannsynlighet, særlig må:

Onkel Skruve må da være et sted?
Det må da være en utgang et sted!
Dette må da bero på en misforståelse.
Du kan da ikke mene det?
Dette kan da ikke være riktig!

Setningene inneholder gjerne en appellerende/spørrende modalitet, og i tegneseriene skrives de ofte med spørsmålstejn eller utropstejn. Mens setninger med vel er mer åpne i sitt spørsmål, inneholder setninger med da en sterk appell om bekreftelse. Fordi bruken av da tilfører et spørrende element, kan uttrykksmåten svekke inntrykket av overbevisning hos taleren. Da kan modifierere setninger som allerede inneholder en av de andre modalpartiklene: Det kan da vel ikke være sant?

Visst, som er omtalt over, kan også brukes sammen med må, og har da omtrent betydningen: så vidt jeg kan forstå:

Hun må visst ha glemt det hele.

Kombinasjoner

Uttrykkene over kan kombineres:

Han må tydeligvis ha misforstått.
Dette må da være utgangen?
Hun kan vel neppe ha reist allerede?
Det er ikke tvil om at han må ha gjort det.
Det er usannsynlig at hun kan ha gjort det.
Han må visst åpenbart ha misforstått.

Men er det mange restriksjoner .

Partiklene, som har minst klart avgrenset betydning, har størst bruksområde og kan brukes til å modifisere utsagn av ulik sikkerhet:

Han har nok sikkert glemt det.
Han må nok antakelig ha glemt det.
Han kan nok neppe ha glemt det.

Må som uttrykk for en positiv overbevisning kan nok graderes men ikke med negative adverb:

* Han må neppe ha gjort det.

Kan i den aktuelle betydningen går ikke sammen med adverb som uttrykker sterk grad av overbevisning:

* Hun kan nødvendigvis ha glemt det.

Dobbeltnektelse er ikke mulig, Man kan f.eks. ikke kombinere en negativ innleder setning med et negativt adverb:

* Det er utelukket at hun sikkert ikke har reist.

Her må vi velge mellom f.eks:

Det er utelukket at hun har reist.
Hun kan ikke ha reist.
Hun har sikkert ikke reist.

På neste side er uttrykksmåtene satt opp i en tentativ oversikt. Oversikten viser vanlige uttrykksmåter for annenhåndsinnformasjon. (Brukt i annen betydning har modalverbene andre kombinasjonsmuligheter: Du må neppe levere det tilbake, Hun kan åpenbart mer enn sitt fadervår).

MARKERT ANNENHÅNDS- INFORMASJON	SETNINGER	MODALVERB	MODALADVERBIALER	MODALPARTIKLER
	Jeg har hørt at.. Det sies at.. Det hevdes at ..	skal	ifølge X etter sigende angivelig	visstnok visst
EGNE SLUTNINGER	Jeg er sikker på at.. Jeg er overbevist om at.. Det er ikke tvil om at.. Alt tyder på at ...	må	nødvendigvis åpenbart tydeligvis etter alt å dømme sikkert	nok vel da
	Det er mulig at ... Jeg regner med at.. Jeg antar/tror at ... Det er ikke umulig at ..	kan	sannsynligvis antakelig formodentlig kanskje neppe knapt	
	Det er utelukket at... Det er ikke mulig at			

Litteratur:

- Abelin, Åsa et al. (1981) Om modalitet i talspråk.
Språkdata. Göteborg.
- Aijmer, Karin (1979) Några talaktsfunksjoner hos adverb.
Svenskans beskrivning 11.
- Bokmålsboka (1986)
- Engh, Jan (1975) MÅ og KAN med objektiv lesning.
Lisensiatavh. Oslo.
- Engh, Jan (1977) Om en innholdsvariant av skal.
Norskraft nr. 13.
- Heggelund, Kjell Tørris (1981) Setningsadverbial i norsk.
- Mac Donald, Kirsti (1983) Uttrykk for framtid i norsk.
Norskraft nr. 39.
- Ostrmann, Jan-Ola (1979) Om svenskans talarattitydsadverbial.
Svenskans beskrivning 11.
- Ostrmann, Jan-Ola (1982) Pragmatic particles in an applied
perspective. Neuphilologische Mitteil-
ungen. Helsinki.

* * * * *

Kirsti MacDonald er universitetslektor ved Institutt for norsk som fremmed-
språk ved Universitetet i Oslo.